

Slovesné formy a konjugace (časování)

Literatura:

- Adam, R. *Úvodní jazykový seminář*, 2014
- Adam, R. *Morfologie*, 2015
- Havránek, B. – Jedlička, A. *Stručná mluvnice česká*, 1996 (upravená podle Pravidel, 1993).

- Slovesné paradigma je v češtině mnohem rozsáhlejší a složitěji organizované než paradigma jmenné. (Adam, 2014, s. 64)

- Přiřazujeme ke třídám:

1. třída -e- (*nese, bere, maže, peče, umře*);

2. třída -ne- (*mine, tisne, začne*), výjimečně též -me- (*vy-j-me-0*);

3. třída -je-/-uje- (*kryje, kupuje*);

4. třída -í- (*prosí, trpí, sází*);

5. třída -á- (*dělá*).

- Některá slovesa nelze zařadit k žádné třídě – *být, jíst, vědět, chtít* (*izolovaná*)
- Některá nelze zařadit jednoznačně ke vzorům – *bát se* (4. tř.), *mít* (5. tř.), *stát se* (2. tř.) (*nepravidelná*)
- Některá slovesa přecházejí od jednoho konjugačního typu k jinému (kolísají mezi „vzory“): např. *myslit/myslet* („prosí“/„trpí“), *musit/muset* („prosí“/„sází“), *sypat* („bere“/„dělá“), např. ***klouzat*** („maže“/„dělá“), *navléci/navléknout* („peče“/„tiskne“) aj.
-

Vid

Vid rozeznáváme dokonavý (perfektivní) a nedokonavý (imperfektivní).

Rozdíl mezi:

- *večeřela jsi-večeříš-budeš večeřet; šli jsme-jdeme-půjdeme (nedok.)*
- *povečeřela jsi-povečeříš; přišli jsme-přijdeme (dok.)*

Sloveso **dokonavé** má pouze **tvary préterita** a **tvary přítentu** (*povečeřela jsi-povečeříš; přišli jsme-přijdeme*), které **vyjadřují nejčastěji budoucnost**.

Oba vidy beze změny formy jsou schopna vyjádřit slovesa obouvidová:
děj přítomný (nedok.) + děj budoucí (dok.) – podle kontextu.

- *věnovat, obětovat, stanovit, hodit se* – u domácích vzácná;
snaha vytvořit budoucí čas *bude se hodit* (pro dok.), má být *hodí se*
- U přejatých – *akceptovat, absolvovat, delegovat, regenerovat* atd.
Zdomácňování → vytváření „dokonavých“ podob pomocí předpony
- (z)*restaurovat*; (z)*regenerovat*; (z)*aktualizovat*; (z)*modernizovat*; (za)
investovat; (vy)*definovat* atd.
- *Musíme to zaktualizovat* – správně/stačí: *Musíme to aktualizovat*.
-

Vybrané charakteristiky a varianty:

1. třída: slovesa vzorů „mazat“

Pozor na tvary 1. os. j. č. a 3. os. mn. č.:

U sloves zakončených v kmeni na -š, -ž, -č se někdy užívají zastarávající (v některých případech) a poněkud **knižní, resp. stylově vyšší koncovky -i a -í**: *Také já pláči a směji se. Právě **píši** druhý díl článku o urbanizaci vesnice. **Dokáži** pochopit vznášené argumenty. Industrializované země **káží** o ctnostech svobodného obchodu.*

V současné češtině jsou ALE neutrální koncovky -u a -ou !!!: *Potichu **pláču** a **polykám** slzy. Dvacet pět let **kážou**, že soudný den je přede dveřmi. Přejatá slova ve své práci **píšu** v cizojazyčné podobě. Kvetoucí rostliny **dokážou** navodit pohodu. Češu **třešně** **vestoje**. V lepším případě lidé psa **uvážou** u plotu útulku.*

Příklad:

- *Mažu, dokážu* atd. – *mažou, dokážou* – jediná neutrální koncovka

Sloveso „moci/mocht“ (vz. peče)

- (já) *mohu* – neutrální, (já) *můžu* – hov. spisovné (SSČ)

-

- PČP ovšem – *mohu/můžu*.

-

-

Pozn.: K typu „péci/péct“ náleží **sedm sloves**, tj. *péci/péct*, *síci/síct*, *téci/téct*, *tlouci/tlouct*, *vléci/vléct*, *moci/mocht*, kniž. *stříci se*, a jejich předponové odvozeniny, např. *pomoci/pomocht*, *obléci/obléct*. (IJP)

Slovesa 2. třídy (mine, tiskne, začne)

- Ke vzoru „tisknout“:
- Rozdíl mezi podobou kmene infinitivního (*tisk-nou-t*) s kmenotvornou příponou *-nou-* a tvarem kmene minulého (*tisk-l*) bez kmenotvorné přípony.
- To vede ke sblížení s typem „minout“ (příč. min. **minul**) a ke vzniku dublet s kmenotvornou příponou *-nu-* (např. *klepl/klepнул*, *dupl/dupнул*). Toto sblížení však neprobíhá u všech sloves typu „tisknout“ a u všech slovesných tvarů stejně.

- Tři možnosti:
- 1) *tiskl, vznikl* – jeden možný tvar neutrální
- 2) *polkl* – hov. *polknul*
- 3) *bouch/nu/l* – obojí neutrální
-
-

Vzor „tisknout“

- *táh-nout, sed-nout*
- *tiskl, táhl, sedl si, vládl, bohatl*

-

1) *Př. tiskl, vznikl*

Špatně: ~~tisknul, vzniknul, sednul si, vládnul, bohatnul~~

-

- Často jsou varianty s *-nu-* chápány jako příznakové a stylově nižší (hovorové), srov. podle SSČ *couvl* – hovor. *couvnuł*, *křikl* – hovor. *křiknuł*, *mrzl* – hovor. *mrznuł*, *polkl* – hovor. *polknuł*, *škrtl* – hovor. *škrtnuł*

2) Př.: *polkl* – hov. *polknuł*

Slovesa, která mají **citoslovečný základ**, např. *bouchnout*, *cinknout*, *cvrknout*, *dupnout*, *chňapnout*, *klepnout*, *mrknout*, *plácnout*; ve slovnících často bývají označena jako **hovorová (jako lexém)**, např. *čutnout*, *kouknout*, *risknout*, *stopnout*, *šťouchnout*, nebo **expresivní**, např. *blebtnout*, *frknout*, *hrknout*, *špitnout*.

3) *Bouch/nu/l*; *mrk/nu/l*; *risk/nu/l*

- 1) *tiskl, vznikl* – jeden možný tvar neutrální
- 2) *polkl* – hov. *polknul*
- 3) *bouch/nu/l* – obojí neutrální
-

Dopad i na přičestí trpné:

Jednotlivé **varianty** bývají často spjaty s **určitým významem**:

cítil se dotčen × *jídlo bylo nedotknuto*;

cíl byl vytčen × *chyba byla vytknuta*;

kniha byla vytištěna × *ruka byla stisknuta*

Podstatná jména slovesná:

- **podtržení (slova)** × **podtrhnutí (židle)**

- **oblečení** ‚oděv‘ × **obléknutí**, **převlečení** ‚přestrojení‘

-

Vzor „mine“

- mine
- zapomene (zapomenout), vzpomene (vzpomenout), připomene (připomenout) = mají v přičestí činném dvojí tvary (H-J, s. 125)

Pamatuj:

- Zapomenul, vzpomenu, připomenul i zapomněl, vzpomněl, připomněl

-

!!! Vzpomněl si na mě i vzpomenu si na mě. Připomněl mu i připomenul mu evropskou výzvu. // *Zapomněla na schůzku. Zapomenul si doma řidičský průkaz.*

-

Vzor „začne“

- *on začal, ona začala* (ne ~~začnuť~~, ~~začnúťa~~)
- Samostatnou skupinu tvoří výrazy odvozené od slovesa *jmout*.
U těchto sloves si konkurují původní tvary s -a- a novotvary s -mu-:
objal/obejmul, najal/najmul apod.
-
- Pro tuto zakázku najal i najmul PR odborníka.
-

3. třída: slovesa vzoru „kupovat“

- Slovesa typu „kupovat“ představují velmi živý typ, náleží k němu mnoho původních domácích sloves (např. *děkovat*) a zařazují se sem i slovesa nově přejímaná (např. *skenovat*). Je to typ velmi pravidelně tvořený, prakticky bez tvarových odchylek.
- V 1. os. j. č. a 3. os. mn. č. užit dva stylově rozlišené soubory koncovek: **neutrální -i a -í** vedle **hovorových -u a -ou**.
- *Děkuji/děkuju//děkují/děkujou*
-

Příklad:

- *Děkuji/děkují* – neutrální
- *Děkuju/děkujou* – hov. spis.

Slovesa vzoru „krýt“

- Asi 50 jednoslabičných sloves (*pít, rýt, šít, mýt (se), žít* atd.)
- **koncovky -i a -í jsou neutrální, koncovky -u a -ou považujeme za hovorové:** *Denně se myji mořskou houbou. Dozvěděl se, že myju (hov.) v restauraci nádobí.*

-

Piji/piju//píjí/pijou

-

Příklad:

- *Myji/myjí se* – neutrální
- *Myju/myjou se* – hov. spis.

4. třída: Třetí osoba množného čísla (*trpí - sázejí*)

- Zda se sloveso ve 4. třídě časuje podle vzoru „trpí“, nebo podle vzoru „sází“, utvoření minulého kmene nestačí. V tomto případě jsou rozhodující tvary imperativu (v jiných případech však určovat třídu nebo vzor podle imperativních tvarů nelze!):
- pokud tyto tvary v imperativu obsahují kmenotvornou příponu -ej-, jde o vzor „sází“ (*neobracej, házej*), pokud ne, o vzor „trpí“ (*zadrž*). (Jde-li o sloveso, u něhož není užívání imperativu obvyklé, můžeme si pomoci dějovým slovesným adjektivem: *šedivějící vs. visící*) (Adam, 2014)

oni sází - sázejí

- Slovesa 4. slovesné třídy vzoru „sází“ mají v souladu s PČP 1993 ve 3. os. mn. č. vedle původního tvaru sázejí i nově kodifikovaný tvar sází. (dříve rozdíl oni trpí vs. oni sázejí)
- Koncovky -ejí a -í jsou stylově rovnocenné: otálejí/otálí, chybějí/chybí, kácejí/káci, rozumějí/rozumí, odnášejí/odnáší, splácejí/splácí, kymácejí/kymáci, ztrácejí/ztrácí.
- Kvůli jednoznačnému porozumění je v některých případech vhodnější užít širší tvar s koncovkou -ejí, např. *kolo pohání řemeny – kolo pohánějí řemeny.*
- IJP

Prosit – sázet

- Ve 4. slovesné třídě najdeme několik sloves, která kolísají mezi vzory „prosit“ a „sázet“. Patří k nim frekventovaná slovesa *bydlit – bydlet*, *musit – muset*, *myslit – myslet* (IJP obojí), z méně užívaných pak *kvílit – kvílet*, *šílit – šílet* a *hanit – hanět* (IJP obojí). Historicky k nim můžeme řadit i slovesa další, mj. *bujiti* (SSJČ) – *bujet*, *lačnit – lačnět* (v IJP na 1. místě), *truchlit – truchleti* (SSČ, IJP nemá; je ve starším SSJČ)
- Slovesa si zachovala dvě ucelené řady tvarů (jednu podle „prosit“, druhou podle „sázet“). V souladu s platnou kodifikací jsou ve 3. os. mn. č. rovnocenné tvary *bydlí/bydlejí*, *musí/musejí*, *myslí/myslejí*, *kvílí/kvílejí*, *šílí/šílejí*, *haní/hanějí*; v přičestí činném je *bydlil/bydlel*, *musil/musel*, *myslil/myslel*, *kvílil/kvílel*, *šílil/šílel*, *hanil/haněl*.
-

Příklad:

- *Data se ztrácí/ztrácejí.* – obě neutrální
- *Ponožky se vyrábí/vyrábějí (...)*
- *Žáci chybí/chybějí.*
- *Oni bydlí/bydlejí.*
- *Oni myslí/myslejí.*
- *Oni musí/musejí.*
-
-

Příčestí trpné:

- **ohradit, uhasit, zajistit, nahradit** (*ohradí, uhasí, zajistí, nahradí*)
- d' → z (uhrazen), (nahrazen), zrazen atd.
- s → š (uhašen), broušen atd.
- st' → št' (zajištěn), zproštěn atd.
-
- t' → c – ztratit (ztracen)
- zd' → žd' – opozdit (opozděn)
- z → ž – zkazit (zkažen)
- sl → šl – zamýšlen
-

- U některých je/může být souhláska nezměněna: (H-J, SMČ, 1996, s. 130)
- *zabrzděn, vyprázdněn*
- *zabrzděn* (pův.), dnes i *zabržděn* (IJP)
- IJP: *podoby zabržděn a zabrždění nejsou dosud kodifikovány, ale v praxi jsou natolik rozšířené, že je už nelze hodnotit jako chybné*
-

Dvojí tvary:

- očištěn i očistěn (vyčištěn i vyčistěn)
- řaděn i řazen (zařaděn i zařazen)
- rozpoltněn i rozpolcen
- ježděn i jezděn; ježdění i jezdění
- míšen i míšení; míšení i mísení
-

- *mísit těsto; mísit vodu s vínem; křik se mísil se zpěvem; mísit se do hovoru*
- IJP: podle jazykových příruček přičestí trpné *mísen* jen o těstě, ale v praxi se užívají obě podoby (*mísen* i *míšen*) bez významového rozdílu; podobně i *mísení* a *míšení*
-

uvědomit

- uvědoměn i uvědomen (příčestí trpné)
- uvědomění (podstatné jméno slovesné)
-
- **Budete uvědoměn/uvědomen dopisem.**
-

Kontrola:

1. *Svoji práci (já psát) v cizojazyčné podobě.*
  2. *(Oni děkovat) za odvedenou práci.*
  3. *Dozvěděl se, že (já mýt) v restauraci nádobí.*
  4. *Studenti učivu (rozumět).*
  5. *Tyto problémy s tím (souviset).*
  6. *(Oni myslet si) o tom své.*
  7. *(Já moci/mocht) přijet.*
-

Řešení:

1. *Svoji práci píšu (kniž. píší) v cizojazyčné podobě.*
2. *Děkují (hov. děkujou) za odvedenou práci.*
3. *Dozvěděl se, že myji (hov. myju) v restauraci nádobí.*
4. *Studenti učivu (rozumějí/rozumí).*
5. *Tyto problémy s tím (souvisejí/souvisí).*
6. *Myslejí/myslí si o tom své.*
7. *Mohu (hov. můžu) přijet.*

- Doplňte správné tvary příčestí činného (3. os. j. č.) a trpného; jsou-li možné dva tvary, napište oba. Vytvořte pods. jm. slovesné:

1) Náš region v letech 2017–2018 (zbohatnout).

2) Rozpočet (škrtnout).

3) (Připomenout) mu evropskou výzvu

4) (Zapomenout) jsem vám to poslat.

5) Pro tuto zakázku (najmout) PR odborníka.

6) Propagační materiál byl (vytisknout).

7) Finanční prostředky byly (nalézt).

8) Spis byl (zařadit).

-

9) Předseda nebyl (zastihnout).

10) Cíl byl (vytknout).

11) Chyby nám byly (vytknout).

12) (Podtrhnout) významu stavby bylo zvlášť nápadné.

13) Požár byl (uhasit).

14) Prostor byl (zajistit).

15) Program byl (opozdit se).

16) O dalším postupu budete (uvědomit).

Řešení:

- 1) Náš region v letech 2017–2018 (**zbohatl**).
- 2) Rozpočet (**škrtl**, hov. **škrtnul**).
- 3) (**Připomněl i připomenul**) mu evropskou výzvu.
- 4) (**Zapomněl i zapomenul**) jsem vám to poslat.
- 5) Pro tuto zakázku (**najal i najmul**) PR odborníka.
- 6) Propagační materiál byl (**vytištěn**).
- 7) Finanční prostředky byly (**nalezeny**).
- 8) Spis byl (**zařazen i zařaděn**) včera.

- 9) Předseda nebyl (**zastižen**).
- 10) Cíl byl (**vytčen**).
- 11) Chyby nám byly (**vytknuty**).
- 12) (**Podtržení**) významu stavby bylo zvlášť nápadné.
- 13) Požár byl (**uhašen**).
- 14) Prostor byl (**zajištěn**).
- 15) Program byl (**opožděn**).
- 16) O dalším postupu budete (**uvědoměn i uvědomen**).

